

Enkele voorouders van onze fruitsoorten in Kyrgyzstan

het land van de hemelse bergen

In de vroege herfst van 2014 waren mijn Kitty en ik in de gelegenheid deel te nemen aan een fruitreis naar Kyrgyzstan, georganiseerd door Brian Kabbes en Meerim Kozhoshova. Met een kleine groep geïnteresseerden, bestaande uit tien Nederlanders, een Belg en een Fransman, hebben we twee weken rondgereisd in Zuid-Kyrgyzstan.

Nu is Kyrgyzstan of Kyrgizië niet het land waar je als eerste aan denkt om met vakantie heen te gaan. Verstoopt in Centraal-Azië, tegen de grens met China en omringd door de landen Kazachstan, Oezbekistan en Tadjikistan, ligt het land tegen het Tien-Shan-gebergtemassief met bergtoppen tot 7500 m hoog en daartussen diepe dalen, maar ook weidse hoogvlaktes. De oppervlakte van Kyrgyzstan is zo groot als het Verenigd Koninkrijk. De bevolking telt ca. 5 miljoen mensen, waarvan meer dan de helft in een aantal steden woont. Bishkek, met ongeveer 2 miljoen inwoners, is de hoofdstad. De rest woont geconcentreerd in enkele kleinere steden en vele kleine dorpen. Slechts 8% van het land is geschikt voor bewoning.

Ongeveer 7% van Kyrgyzstan is bedekt door natuurlijke bossen. In het zuiden van Kyrgyzstan zijn dit gemengde bossen waarin, naast walnoten, een grote biodiversiteit aan vruchtdragende bomen en struiken voorkomt. Dit maakt de bossen van Zuid-Kyrgyzstan tot een heel belangrijke genenbank van internationale betekenis.

Zo bestaat deze 'genenbank' uit walnoten, appels en peren, maar ook kersen, pruimen, abrikozen, hazelaars, en heel veel soorten van de geslachten *Crateagus*, *Sorbus*, *Eleagnus*, *Lonicera*, *Hippophae* en *Rosa*. Al deze endemische (=oorspronkelijke, alleen daar aanwezige) fruitsoorten komen voor in uitgestrekte natuurlijke bossen in de

dalen en op de hellingen van het Tien-Shangebergte.

Sinds de verzelfstandiging, na het uiteenvallen van de Sovjet-Unie in 1991, verviel Kyrgyzstan in een periode waarin veel bestaansbronnen wegvielen en er een groot beroep werd gedaan op de oogstcapaciteit van deze bossen. Voor de lokale bevolking zijn de bossen van cruciaal belang door de rijkdom aan bruikbare vruchten, de winning van bouwhout en brandstof en de mogelijkheden om te hooien en vee te weiden. Ze bieden beschutting en bescherming tegen bodemerosie.

De ezel is een belangrijk transportmiddel bij het verzamelen van de walnoten.

Inkoop van de geogste walnoten in Arslanbob.

Walnoten van de 1000-jarige boom in Arslanbob.

Rode schil en vruchtvlies van de *Malus sieversii*.

Dit heeft geleid tot een sterke intensivering van het gebruik van de bossen, waardoor de druk op het gevoerde beleid tot duurzaam beheer sterk is opgevoerd en het aan uitvoering daarvan heeft ontbroken.

De walnoot

Een van de centra van de walnootbossen is het dorp Arslanbob. Een dorp aan het eind van het dal van een bergrivier, dat omringd is door zo'n 17000 ha walnootbossen. Voor 75% van de bevolking betekent de oogst van de walnoten hier het hoofdbestanddeel van het jaarinkomen. Hele families trekken de bergen in om walnoten te rapen en te plukken. Iedereen heeft dan ook pikzwarte handen van het sap van de verse walnoot.

In Arslanbob staan meerdere zeer oude walnotenbomen, omgeven door mystieke verhalen. De oudste is de 1000-jarige boom bij het graf van de stichter van Arslanbob in het centrum van de plaats. De walnoot is hier de *Juglans regia*, de Perzische walnoot. In Kirgyzstan wordt hij de Griekse walnoot genoemd, wat zou verwijzen naar Alexander de Grote die de aanplant van walnoten in deze regio bevorderd zou hebben.

Appels drogen onder een overkapping in Chickcan.

Malus budagowski (=B9-onderstam).

Zeker is dat de walnootbossen dateren van voor de 11e eeuw. De noten zijn altijd erg gewild geweest en door de ligging aan de zijderoute was handel en transport naar het Westen en Turkije geen probleem.

Hij groeit hier op zijn natuurlijke groeiplaats, de bossen kennen nauwelijks planmatig onderhoud, al zijn hier en daar wel plantages aangelegd door het inzaaien met plaatselijk geoogste noten. Selectie, gericht op verhoging van de opbrengst en de kwaliteit, komt niet voor. Buiten de plantages moet verjonging plaatsvinden door natuurlijke uitzaai van noten. Dat lukt niet altijd even goed, omdat de meeste noten worden geraapt en voorts een extensieve begrazing of hooioogst het uitgroeien van jonge bomen verhindert. Niettemin is de opbrengst aanzienlijk in de goede jaren, maar de walnoot kent ook het verschijnsel van beurtjaren.

De appel

Kirgyzstan en de omringende landen staan bekend als de oorsprong van heel veel fruitsoorten, maar hierbij neemt de appel wel de belangrijkste plaats in. De vroegere

hoofdstad van het naburige Kazachstan heet Alma Ata (nu Almaty) dat 'vader van de appel' betekent. De appel komt voor in gemengde bossen in gezelschap van andere fruitsoorten als peer, kers, pruim, abrikoos, duindoorn, olijfwilg en roos.

Het gaat hier om de appel *Malus sieversii*, een echte oersoort, waarvan de genetische eigenschappen in vrijwel alle gedomesticeerde appels voorkomen. Niet zo vreemd dus dat vooral na het uiteenvallen van de Sovjet-Unie en de verzelfstandiging van Kirgyzstan in 1991 veel onderzoek is verricht door buitenlanders om te komen tot nieuwe appelsoorten voor de wereldmarkt.

De *Malus sieversii* komt voor in alle denkbare vormen, groottes, kleuren en smaken. Wij hebben ons tijdens lange wandelingen door de appelbossen beziggehouden met het verzamelen, proeven, beoordelen en testen van deze veelheid. De smaken lopen uiteen van friszuur via zoet tot oneetbaar wrang. Een mooie vorm en een lekkere smaak gaan daarbij heel vaak niet samen.

De veelvormigheid van de *Malus sieversii*.

Ik verbeeld me zelfs dat het vee, dat in de bossen wordt geweid, de wrang smakende vruchten kan onderscheiden en bij voorbaat laat liggen. Onder bomen met veel op de grond gevallen fruit was de smaak vrijwel altijd onverteerbaar. De beter smakende soorten hangen nog in bomen die tot op 'graashoogte' zijn opgekrond. Het is dan ook de enige snoeiactiviteit die ooit wordt uitgeoefend.

In Chickcan is een verzameling fruit bijeengebracht door een Kirgies in een grote boomgaard, die ook al sinds jaren niet meer wordt onderhouden. Niettemin is het een indrukwekkende variëteit aan vormen, kleuren, groottes en smaken. We nemen van een aantal appels de pitten mee en zelfs een hoeveelheid enthout, hoewel het nog niet echt in ruststand is. Kijken wat hier thuis uit tevoorschijn komt.

Zoals aangegeven zijn we niet de enige zijn die hiermee aan de slag zijn. Zo komt binnenkort een nieuw appelras uit de VS onder de naam 'Red Love' op de markt, die is ontstaan uit een eenvoudige kruising van een *Malus sieversii* met rood vruchtvlees en een zure smaak en een zoete variant, beide appels uit dit deel van Centraal-Azie.

In mijn tuin staat trouwens een *Malus Budagowski*, beter bekend als onderstam B-9, met prachtig rood getint blad en nog mooiere en smakelijke rode vruchten met rood vruchtvlees. Dit type, dat de naam draagt van de winner V.I. Budagowski, is sinds 1962 vanuit Rusland geïntroduceerd als kruising tussen de *Malus sieversii* en de

Malus sieversii ssp *nietzwetskyana*, ook wel genoemd 'Red Leaved Paradise'. Een goede onderstam voor kleinere appelbomen, goed bestand tegen strenge vorst en als onderstam ongevoelig voor bacterievuur.

De Russische olijf

Een wat afwijkende fruitsoort is de Russische olijf, in ons land beter bekend als de olijfwilg, *Elaeagnus angustifolia*. Wij kennen deze struik vooral en bijna uitsluitend als sierstruik in tuinen en plantsoenen. Een mooie struik die van goed doorlatende en frisvochtige bodem houdt. Verder stelt hij geen hoge eisen aan de grond, want hij is in staat in zijn behoefte aan stikstof te voorzien door de aanleg van wortelknolletjes. Kenmerkend is het langwerpige grijze blad dat hem tussen de overwegend groene planten mooi laat uitkomen.

Maar dit is geen tuinrubriek, hier moet het gaan over eetbare vruchten. Voorafgaand aan de vruchtzetting zal de struik eerst moeten bloeien en dat doet hij met bescheiden lichtgele bloemen, die lekker ruiken en veel bijen en hommels trekken. Daarna verschijnen in trossen kleine vruchten die ook enigszins langwerpig zijn, grijsbruin van kleur met een zilverige huid. De smaak van de rijpe vrucht doet wel iets denken aan de smaak van rozijnen. In Kirgyzstan komt hij veel voor langs de bergbekken en draagt daar veel vrucht. De vruchten worden op de markten (basar) veel aangeboden, zowel vers als gedroogd. De gedroogde vruchten smaken zoet, zijn iets melig en daarom heel geschikt om in allerlei recepten meegekookt of -gebakken te worden.

Van deze schoonheid heb ik inmiddels enthout op onderstam gezet.

Mijn indruk is dat we in Kirgyzstan te maken hebben met de oosterse vorm van de olijfwilg die als *Elaeagnus angustifolia orientalis* door het leven gaat. Een nauw verwante soort is de *Elaeagnus umbellata* met iets grotere en stevigere vruchten, maar wel dezelfde eigenschappen. Naast een aantrekkelijke vruchtopbrengst zou deze Russische Olijf wellicht aantrekkelijk zijn om aan te planten in windsingels of andere beschuttende beplantingen. Hij verdraagt zelfs de zoute zeewind uitstekend. Een aantrekkelijk alternatief voor bijvoorbeeld de meidoorn?

Assen, februari 2015, Joop Leene

Russische olijf *Elaeagnus umbellata*.